

Jyrki Knuutila
TT, dosentti, Helsingin yliopisto

**KIRKKOLAINSÄÄDÄNTÖ JA KIRKON VIRKA
SUOMESSA KANONISESTA OIKEUDESTA
VUODEN 1993 KIRKKOLAKIIN JA -
JÄRJESTYKSEEN**

EDILEX

Edilex 2010/25

Artikkeli, versio 1.0
Julkaistu 15.9.2010
www.edilex.fi/artikkelit/7258

Sisällys

1	Johdanto	2
2	Kanoninen oikeus	3
3	Kirkkojärjestys 1571	7
4	Kirkko-Laki ja Ordningi 1686.....	9
5	Kirkkolaki 1869 ja sen kodifikaatio 1964.....	12
6	Kirkkolaki ja -järjestys 1993.....	15
7	Tiivistelmä	18
	Lähteet ja kirjallisuus	19
	Lyhenteet.....	21

1 Johdanto

Saamaani artikkelin aihetta voi pitää erittäin keskeisenä ajatellen kirkko-oikeutta ja sen merkitystä. Perustellusti voidaan nimittäin olettaa, että kirkko-oikeuden lähteet, kirkkolait ja -järjestykset, eivät ole ainoastaan oikeussäädöksiä. Ne ovat myös dokumentteja, jotka ilmentävät syntyäikansa yhteiskunnallisia ja teologisia käsityksiä kirkosta ja sen suhteesta ympäröivään yhteiskuntaan. Siksi on tärkeitä pohtia, miten kirkko-oikeuden sisältö on muuttunut aikojen saatossa. Teen sen seuraavassa, jossa vuonna 2009 kirkko-oikeuden seminaarissa pidetty esitelmä on muokattu täydentäen ja täsmentäen artikkelin muotoon.

Käsitteet kirkko, kirkko-oikeus ja kirkko-oikeuden sisältö on aluksi määriteltävä, jotta artikkelin tutkimustehtävä olisi realistinen. Termillä *kirkko* tarkoitetaan seuraavassa läntisen perinteen mukaisesti kristinuskoa tulkitsevaa kristillistä yhteisöä, johon valtaosa Suomen asukkaista on kuulunut. Tällainen yhteisö on ollut osa katolista kirkkoa 1200-luvulta 1500-luvun toiselle neljännekselle, osa Ruotsin kirkkoa 1500-luvun puolivälistä 1800-luvun alkuun ja oma itsenäinen kirkkonsa 1800-luvun ensimmäiseltä neljännekseltä lähtien. Käsite *kirkko-oikeus*¹ tarkoittaa puolestaan tässä yhteydessä joko näiden kolmen kristillisen yhteisön itsensä laatimia tai niitä varten säädettyjä oikeussäädöksiä. Ne ovat sitten sisältäneet säännöksiä, jotka ovat määränneet kristillisen kirkon toiminnasta ja käytännön elämästä. Termillä *kirkko-oikeuden sisältö* ymmärretään edelleen näitä määräyksiä. Koska niitä kaikkia ei ole mahdollista tarkastella tällaisen suppean artikkelin yhteydessä, käsittely rajataan seuraavassa ainoastaan kirkon virkaan liittyviin säännöksiin. Viralla on nimittäin ollut

¹ Hannu Juntunen ja Pekka Leino ovat useissa tutkimuksissaan pohtineet eri näkökulmista kirkko-oikeutta, sen perusteita, sisältöä ja suhdetta Suomen oikeusjärjestykseen: Juntunen 2000, s. 207–223 (oikeusteologinen näkökulma kirkko-oikeuteen); Leino 2002, passim (hallinto-oikeudellinen näkökulma kirkko-oikeuteen); Juntunen 2003, passim (oikeuspositivismin näkökulma kirkko-oikeuteen); Leino 2003, passim (perusoikeuksien suhde kirkkohallinto-oikeuteen); Leino 2005, passim (yleisesitys kirkkoa koskevista oikeusnormeista ja niiden määräytymisestä) ja Juntunen 2008, passim (oikeusteologinen näkökulma valtiosääntöoikeuteen).

olennaisen tärkeä merkitys kirkon käytännön toiminnan ja elämän kannalta. Siten sen voi olettaa heijastuneen myös kirkko-oikeuteen ja sen sisältöön.

Näiden käsitelmääritysten perusteella tämän artikkelin tehtävä voidaan rajata ja määritellä täsmällisesti. Siksi seuraavassa tarkastellaan niitä *kirkon virkaa koskevia määräyksiä, jotka ovat sisältyneet Suomessa 1200–1900-luvuilla käytettyihin kirkko-oikeudellisiin säädöksiin*. Miten paljon näitä säännöksiä on ollut? Mikä on ollut niiden sisältö ajatellen kirkon viran tehtäviä? Artikkelille varatun rajatun sivumäärän takia näitä säännöksiä ja niiden määrää selvitetään pääpiirteittäin kajoamatta yksityiskohtaisiin säännöksiin. Säännökset asetetaan kuitenkin syntyänsä yhteiskunnalliseen, aatehistorialliseen ja teologiseen yhteyteen. Tämän kontekstin valossa pohditaan, miten puheena olevat säännökset heijastavat viran arvostusta ja arvovaltaa. Siten tutkimusnäkökulma on historiallinen.

Suomessa on käytetty 1200–1900-luvuilla viittä kirkollista oikeussäädöstä. Nämä oikeuslähteet ovat:

- 1) kanoninen oikeus,
- 2) vuonna 1571 hyväksytty Laurentius Petrin kirkkojärjestys (KO 1571),
- 3) vuonna 1686 säädetty kirkkolaki (KL 1686),
- 4) vuonna 1869 julkaistu kirkkolaki (KL 1869) ja sen kodifikaatio vuodelta 1964² (KL 1964) sekä
- 5) vuonna 1993 hyväksytyt kirkkolaki³ ja -järjestys⁴ (KL 1993 ja KJ 1993).

Kanoninen oikeus on kristinuskoa läntisen perinteen mukaisesti tulkinneen kirkon eli roomalaiskatolisen kirkon universaalinen oikeussäädös, jota Suomessa on noudatettu todistettavasti 1200-luvulta 1500-luvun puoliväliin. KO 1571 ja KL 1686 ovat puolestaan Suomessa 1500-luvun lopulta 1800-luvun alkupuolelle noudatettuja Ruotsin kirkon oikeussäädöksiä. KL 1869, KL 1964 sekä KL 1993 ja KJ 1993 ovat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vastaavia säädöksiä, jotka ovat olleet käypää kirkko-oikeutta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 1900-luvulla.⁵

Seuraavassa kutakin viittä oikeussäädöstä ja niiden kirkon virkaa käsitteleviä säännöksiä tarkastellaan omana kokonaisuutenaan siten, että ne muodostavat tämän tutkielman pääluvut.

2 Kanoninen oikeus

Roomalaiskatolinen kirkko opetti, että kanoninen oikeus oli sekä jumalallista muuttamattomaa että inhimillistä muutettavaa oikeutta. Jumalallisella oikeudella tarkoitettiin joko suoraan Raamatusta otettuja säännöksiä tai Raamatun sanaan perustuvia määräyksiä. Inhimillistä oikeutta puolestaan olivat ne säännökset, jotka oli otettu eri oikeuslähteistä tai johdettu niis-

² 635/1964.

³ 26.11.1993/1054.

⁴ 8.11.1991/1055 v. 1993.

⁵ Kanonisen oikeuden säädöskokoelmat on julkaistu myöhemmin editoituna laitoksena *Friedberg 1879–1881 (2000)*. Muut mainitut oikeuslähteet ovat alkuperäisjulkaisuja: *KO 1571*, *KL 1686*, *KL 1869 (1870)*, *KL 1964*, *KL 1993* ja *KJ 1993*. Kaikki mainitut oikeuslähteet esitellään tarkemmin jäljempänä.

tä. Kanonisen oikeuden säännöksiä oli kahdenlaisia riippuen siitä, miten laajalla alueella niitä noudatettiin. Universaalisia eli yleiskirkollisia määräyksiä noudatettiin koko sillä alueella, jolla roomalaiskatolinen kirkko vaikutti. Nämä säännökset perustuivat yleiskirkollisiin säädöksiin. Partikulaarisia eli paikallisia säännöksiä toteltiin puolestaan vain yhden kirkkoprovinsin eli arkkipiispan alaisen laajemman, useita hiippakuntia käsittäneen kirkollisen hallintoalueen tai yhden hiippakunnan alueella. Nämä määräykset pohjautuivat kirkkoprovinsissa tai hiippakunnassa säädettyyn kirkko-oikeuteen.⁶

Universaali kanoninen oikeus (*Corpus Iuris Canonici*) muodostui 1100–1400-luvuilla kahdesta eri säädöksestä, jotka olivat itse asiassa säännöskokoelmia. Ensimmäinen niistä oli *Decretum Magistri Gratiani* -kokoelma (noin vuodelta 1140), joka tunnettiin myös nimillä *Decretum* tai *Decreta*. Se koottiin ja järjestettiin systemaattisesti skolastisen menetelmän mukaan kaanoneista (*canones*) eli kirkolliskokousten päätöksistä sekä niiden rinnalla dekretaaleista (*decretales epistolae*) eli paavien kirjeistä. *Decretum*’in kokosi *Gratianus* (eli 1100-luvulla). Häntä on aikaisemmin pidetty Camaldolin (paikkakunta Italiassa) järjestöön kuuluneena munkkina, mutta Gratianus tunnetaan äärimmäisen huonosti, ja hän on yhtä lailla saattanut olla piispa tai muu hengellisen säädyn jäsen. Nykytutkimuksen valossa *Decretum* on luultavasti syntynyt kahdessa vaiheessa. Ensimmäinen versio on huomattavasti niukempi ja suppeampi, kun taas jälkimmäinen on laajempi ja siinä voi nähdä selviä vaikutteita roomalaisesta oikeudesta. ”Gratianuksiakin” eli *Decretum*’in laatijoita saattoi olla yksi, kaksi tai useampia. *Decretum* syntyi aikana, jolloin kirkosta yritettiin keskushallinnon kehityksen avulla luoda maallisista hallitsijoista poliittisesti ja taloudellisesti riippumaton instituutio.⁷

Decretum oli skolastisen menetelmän mukaan systemaattisesti koottu ja järjestetty säännöskokoelma (*Concordia discordantium canonum*), joka sisälsi kaanoneita (*canones*) eli kirkolliskokousten päätöksiä sekä niiden rinnalla dekretaaleja (*decretales epistolae*) eli paavien kirjeitä. Tästä syystä dekretaalit saivat tunnustetun oikeudellisen pätevyyden normina. *Decretum*in sisältö on jonkin verran hajanainen, ja se koostuu kolmesta osasta, joista ensimmäinen oli jaettu oikeussääntöihin (*distinctiones*) ja nämä puolestaan kaanoneihin (siteerataan esimerkiksi D 9 c. 3). Toinen osa jakaantui aiheisiin (*causae*), nämä edelleen kysymyksiin (*questiones*) ja nämä puolestaan kaanoneihin (siteerataan esimerkiksi C 10 q. 2 c. 5). Poikkeuksena oli kuitenkin oman kokonaisuuden muodostava XXXIII kysymys 3, joka käsitteli katumusta (*de poenitentia*). Se jakaantui kaanoneiden asemasta oikeussääntöihin (siteerataan esimerkiksi D 6 de poen. c. 3). *Decretum*in kolmas vihkimisiä ja pyhittämisistä (*de consecratione*) käsittelevä osa muodostui myös kaanoneiden asemasta oikeussäännöistä (siteerataan esimerkiksi D 2 de cons. c. 8).⁸

Toisen yleiskirkollisen kanonisen oikeuden säännöskokoelmista muodostuva säädös oli dekretaalikokoelmaksi (*Decretalium collectiones*) kutsuttu säädös, joka muodostui vuodesta 1215 lähtien pidettyjen neljän eri paavin johtamien kirkolliskokousten eli lateraanikonsiilien päätöksistä ja paavien kirjeistä. Nämä säännöskokoelmat koottiin yhteen aikana, jolloin paavin valta-asemaa pyrittiin vahvistamaan kaikkialla kirkossa sekä saamaan papistolle

⁶ Esimerkiksi *Knuutila 2009*, s. 168–172.

⁷ Esimerkiksi *Krötzl 2005*, s. 90–101, *Mäkinen 2007*, s. 86–93, *Mäkinen & Pihlajamäki 2007*, s. 16–28 ja *Knuutila 2009*, s. 168.

⁸ Esimerkiksi *Mäkinen 2007*, s. 93–101 ja *Knuutila 2009*, s. 168.

oikeus hallita paikalliskirkkoja ja niiden omaisuutta ilman maallikkojen eli kirkon jäsenten puuttumista asiaan.⁹

Dekretaalikokoelma oli siis koottu neljään säännöskokoelmaan, joista ensimmäinen oli dominikaani *Raimund de Peñaforten* eli *Raimundus Penyafortelaisen* (≈ 1175–1275) kokoama ja paavi *Gregorius IX:n* (paavina 1227–1241) vuonna 1234 julkaisema *Decretalies D. Gregorii Papae IX* eli *Liber Extra* tai *Gregoriana*. Se koostui viidestä kirjasta: *iudex* (tuomari), *iudicum* (tuomio), *clerus* (papisto), *sponsalia* (kihlaus) ja *crimen* (syyte). Kukin kirja oli jaettu asiakokonaisuuksia ilmaiseviin otsikoihin (*tituli*) ja nämä edelleen lukuihin (*capituli*, siteerataan esimerkiksi X 3.28.8). Paavi *Bonifatius VIII* (paavina 1295–1303) julkaisi vuonna 1298 uuden säännöskokoelman nimeltä *Liber Sextus*. Nimi johtui siitä, että se oli tarkoitettu kuudenneksi kirjaksi *Liber Extra* -säännöskokoelmaan. Molemmat mainitut kokoelmat kumosivat sellaiset aiemmat dekretaalit, joita ei ollut otettu siihen. Kolmas säännöskokoelma oli paavi *Clemens V:n* (paavina 1305–1314) kokoama ja paavi *Johannes XXII:n* (paavina 1316–1334) vuonna 1317 julkaisema *Liber septimus* eli *Constitutiones Clementiae*. Se ei kuitenkaan saanut samanlaista normatiivista asemaa kuin *Liber Extra* ja *Liber Sextus*. Samoin kävi myös *Johannes XXII* julkaisemille säännöskokoelmille *Extravagantes Ioannis XXII* ja *Extravagantes communes*. Vaikka näitä kahta säädöskokoelmaa ei vahvistettu virallisesti, niihin koottiin dekretaaleja aina vuoteen 1484 asti.¹⁰

Vaikka *Decretum* saikin auktoriteetin aseman, se ei kuitenkaan saanut virallista vahvistusta. Tämä ei estänyt *Decretum*'ia leviämästä satoina, toisistaan hieman poikkeavina käsikirjoituksina ympäri Eurooppaa. Siksi siitä toimitettiin paavien määräyksestä tekstikriittisin viittein korjattuja normatiivisia laitoksia, joista merkittävin on 1582 julkaistu *Editio Romana*. Siitä puolestaan tehtiin yksityisistä aloitteista 1600–1800-luvuilla useita editoita, joista viimeisin *Æ. Friedbergin* julkaisu vuodelta 1879. Vaikka se onkin lähdekriittisesti ongelmallinen, uuteen tutkimukseen perustuvaa lähdejulkaisua ei ole vielä 2000-luvun alussa toimitettu huolimatta uusista löytyneistä käsikirjoituksista.¹¹

Dekretaalikokoelmaa tutkittiin ja tulkittiin myös paljon, ja tässä yhteydessä muodostui myös *dekretaalioikeuden* koulukuntia. Nämä levittivät puolestaan erilaisia käsikirjoituksia säännöskokoelmista ympäri Eurooppaa. Vaikka koulukuntien muodostuminen johti luonnollisesti myös sisällölliseen eroavaisuuteen, dekretaalikokoelman tulkinnassa ei ollut juuri lainkaan samanlaisia lähdekriittisiä ongelmia kuin *Decretum*'in tekstinselityksessä. Tämä johtui osaltaan siitä, että dekretaalien ja kaanoneiden lukumäärä on näissä neljässä säännöskokoelmassa huomattavasti pienempi kuin *Decretumissa*. *Liber extra*-, *Liber sextus*-, *Constitutiones*-, *Extravagantes Ioannis XXII*- ja *Extravagantes communes* -säännöskokoelmat julkaistiin useissa lähdejulkaisuissa 1500–1900-luvuilla. Kaikki dekretaalikokoelmaan kuuluvat säännöskokoelmat sisältyivät myös *Æ. Friedbergin* standardieditioon 1881.¹²

Decretum levisi Ruotsiin 1100-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Kirkko vaati tuolloin siihen sisältyneiden periaatteiden ja niiden mukaisten säännösten noudattamista saadakseen itselleen oikeudellisen aseman yhteiskunnallisessa elämässä. Tässä yhteydessä tärkeintä oli korostaa kanonisen oikeuden säännöksiä kirkon virasta ja sen riippumattomuudesta yhteiskunnallisesta vallasta. Niihin perustuen kirkolle vaadittiin oikeutta tuomita omat työnteki-

⁹ Esimerkiksi *Krötzl 2005*, s. 138–173, *Mäkinen 2007*, s. 101–106, *Mäkinen & Pihlajamäki 2007*, s. 28–32 ja *Knuutila 2009*, s. 168–169.

¹⁰ Esimerkiksi *Mäkinen 2007*, s. 101–102 ja *Knuutila 2009*, s. 169.

¹¹ Esimerkiksi *Knuutila 2009*, s. 168.

¹² Esimerkiksi *Knuutila 2009*, s. 169.

jänsä myös yhteiskunnallisista rikoksista. Sen tuli edelleen saada taloudellinen riippumattomuus verovapauden muodossa, vapautus muista yhteiskunnallisista velvollisuuksista ja oikeus ottaa vastaan testamenttilahjoituksia vapaasti. Dekretaalioikeus levisi nopeasti myös Ruotsiin, sillä yleiskirkollisten säännöskokoelmien käyttöä teroitettiin 1200-luvun puolivälissä.¹³

Kanonisen oikeuden säännökset vaikuttivat monin tavoin myös Ruotsin keskiaikaiseen yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön, jolla tarkoitetaan maakuntalakeja sekä maan- ja kaupunkilakeja. Erityisesti tämä näkyi yhteiskunnallisen lainsäädännön avioliitto-oikeuteen sekä rikos- ja prosessioikeuteen kuuluneissa säännöksissä. Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö antoi esimerkiksi kirkolle oikeuden tuomita kanonisen oikeutensa mukaan avioliittoasioissa sekä sisälsi edelleen säännökset kirkon rakentamisesta ja papin palkkaamisesta. Se takasi myös kanonisen oikeuden vaatiman kirkon riippumattomuuden ja vapauden säätämällä vapaasta piispanvaalista, pappien naimattomuudesta eli vapaudesta suvun siteistä, papiston esteettömästä toiminnasta, kirkon riippumattomuudesta maallisista tuomioistumista ja kirkon omaisuuden verovapaudesta. Kirkon vaatimusten toteutuminen johtui poliittista syistä, sillä alueellinen lainsäädäntö oli muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta peräisin niistä maakunnista, joiden alueella oli piispanistuin. Maanlait yhtä vähän kuin kaupunginlakiaan eivät kuitenkaan sisältäneet erityistä ”omaa” kirkkoa koskevaa lukua, *kirkkokaarta*, kirkon ja kruunun arvovaltaerimielisyyksien vuoksi. Yhden maakuntalain, Uplannin maakuntalain, kirkkokaarta käytettiin kuitenkin maan- ja kaupunkilakien kirkkokaarena.¹⁴

Partikulaarinen kanoninen oikeus muodostui *provinsiaali-* ja *synodaalistatuuteista*. Ensiksi mainituilla tarkoitettiin Suomen eli täsmällisemmin ilmaistuna keskiaikaisen Turun hiippakunnan osalta niitä määräyksiä, joita Upsalan arkkipiispa antoi kirkkoprovinsiinsa kuuluneiden hiippakuntien edustajien kokouksessa eli *provinsiaalikonssiilissa*. Synodaalistatuuteilla taas ymmärrettiin niitä Turun hiippakunnan piispan säännöksiä, jotka annettiin hiippakunnan papiston kokouksessa eli hiippakuntasynodissa. Kanonisen oikeuden säännöksiä otettiin myös Ruotsin keskiaikaiseen yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön, joka koostui maakunta-, maan- ja kaupunkilaeista. Partikulaarisiin säännöksiin voi katsoa kuuluvan myös hiippakunnan jumalanpalveluselämästä määränneet liturgiset ohjekirjat.¹⁵

Turun hiippakuntaakin koskeneita provinsiaalstatuutteja annettiin keskiajalla ainakin vuosien 1248–1441 aikana. Suomalaisia ei vielä ollut mukana Upsalan kirkkoprovinssin ensimmäisessä provinsiaalikonssiilissa vuonna 1248, mutta kokouksen päätökset koskivat myös Turun hiippakuntaa. Provinsiaalstatuuteista toimitettiin käytännön tarpeita varten vuonna 1441 kooste, joka sisälsi monia myös Turun hiippakuntaa koskevia kirkollisia määräyksiä vuosilta 1248–1441. Hiippakuntasynodeja oli paavin legatin *Wilhelm Modenalaisen* määräysten mukaisesti pidettävä joka vuosi. Näin näytettiin menetellyn Turun hiippakunnassa ainakin 1400-luvulla. Turun hiippakunnan omien 1300–1400-luvuilla pidettyjen hiippakuntasynodien yhteydessä säädettiin synodaalistatuutteja ainakin vuosina 1352, 1480

¹³ Esimerkiksi *Knuutila 2009*, s. 169–170.

¹⁴ Uplannin lain kirkkokaari sisälsikin säännökset kirkonrakentamisesta ja -sisustamisesta, kirkon vihkimisestä, pappilasta ja papiston palkkauksesta ja muista tuloista, sielunmessuista, kirkollisista toimituksista (kaste, synnyttäneen äidin kirkottaminen, avioliittoon vihkiminen ja ehtoollisen jakaminen sairaille), kirkosta poissäämisestä, kirkollisten juhlaulkueiden rauhasta sekä kirkkorauhasta. Avioliittoon kuuluvista oikeusvaikutuksista säädettiin sen sijaan naimakaaressa. Kirkkokaaressa oli myös siveellisyysrikoksia – muun muassa haureus, huoruus ja sukurutsaus –, koska nämä asiat kuuluivat piispan tuomiovaltaan. *Knuutila 2009*, s. 170 ja 172 sekä *Korpiola 2009*, s. 205–209.

¹⁵ Esim. *Knuutila 2005*, 80.

ja 1492. Synodaalistatuutteihin verrattavia olivat piispan ja tuomiokapitulin antamat pysyväismääräykset ja kiertokirjeet.¹⁶

Kanonisen oikeuden sisältöä on mahdoton hahmottaa yksityiskohtaisesti sen esitellyn laajuuden ja ajallisen eriaikaisuuden vuoksi. Yleistäen voi kuitenkin todeta, että suurin osa kanonisen oikeuden säännöksistä koski kirkon viran tehtäviä. Se oli kirkon opetuksen mukaan Kristuksen säätämä sakramentti ja luonteeltaan hierarkinen. Viimeksi mainitulla tarkoitettiin viran jakaantumista seitsemään eri *vihkimysasteeseen*.¹⁷

Hierarkian ylimmällä asteella, *piispuudella*, oli kolme kanoniseen oikeuteen linkittyvää tehtävää: opetus-, vihki- ja tuomiovalta. Opetusvallalla tarkoitettiin vastuuta kirkon opin ja sen mukaisen opetuksen määrittelystä ja opetuksen käytännön toteutuksesta. Vihkivallalla taas ymmärrettiin oikeutta vihkiä eli erottaa uusia miehiä kirkollisen viran eri asteisiin ja esimerkiksi oikeutta laatia liturgisia ohjekirjoja jumalanpalveluselämää varten. Tuomiovalta taas käsitti virkavastuun sen valvomisesta, että kanonisen oikeuden säännöksiä noudatettiin sekä kirkossa instituutiona että yhteiskunnassa. Virka ja kanoninen oikeus liittyivät yhteen myös siten, että kirkko takasi esimerkiksi viran välittämiin sakramentteihin osallistuneille osallisuuden välittämäänsä pelastukseen. Niinpä esimerkiksi toiseksi korkeimman vihkimysasteen pappisviran (*sacerdos, presbyter*) päätehtävät olivat ripin ja ehtoollisen sakramentin välittäminen.¹⁸

Kanonisen oikeuden säännösten voi siis tiivistetysti sanoa määränneen kaikista kirkollisen elämän osa-alueista sekä sovellettuna myös kirkon ja yhteiskunnan välisistä suhteista tarkoin määräytyissä asioissa. Kirkko sai myös viralleen yhteiskunnallisen hyväksynnän, koska tämä kirkon toiminnan kannalta keskeinen instituutio oli kanonisen oikeuden säännösten mukaan sakramentti. Sillä oli siten hengellinen status, joka edesauttoi viran haltijoiden ja heidän välityksellään kirkon saaman aseman vakiintumista Ruotsissa 1200-luvulta alkaen.

3 Kirkkojärjestys 1571

Vaikka uskonpuhdistajat suhtautuivat kanoniseen oikeuteen torjuvasti, kanonisen oikeuden yksityisoikeudellisia säännöksiä käytettiin kuitenkin Saksassa, Englannissa ja Pohjoismaissa reformaation jälkeenkin. Syy tähän oli myös käytännöllinen, sillä kanonisen oikeuden säännökset olivat juridisesti hyvin muotoiltuina osa ajan yhteiskunnan käypää oikeutta. Ne säilyivät myös Ruotsin yhteiskunnallisessa lainsäädännössä, erityisesti *Maunu Eerikinpojan maan- ja kaupunkilaissa* sekä *Kristofferin maanlaissa*, joita käytettiin Ruotsin valtakunnan alueella 1500-luvulla.¹⁹

¹⁶ Ensimmäiset tunnetut Suomeakin koskeneet provinsiaalstatuutit annettiin Lundin kirkkoprovinsissa 1200-luvun alkupuolella ja Upsalan kirkkoprovinsissa Skänningessä vuonna 1248. Merkittävä provinsiaalikonsiili pidettiin 1279 Täljessä (nykyinen Södertälje). Provinsiaalikonsiilien pitämisestä on sen sijaan vain niukasti tietoja 1300-luvun ensimmäiseltä puoliskolta. Useita tällaisia kokouksia näyttää järjestetyn paavin määräyksestä 1370-luvulla ja 1400-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tuolloin provinsiaalikonsiilit pidettiin ainakin Arbogassa vuosina 1412, 1417 ja 1423 sekä Söderköpingissä vuosina 1436 ja 1441. *Knuutila 2009*, 171–172.

¹⁷ Neljä alinta hengellistä vihkimysastetta olivat *akolyytti* (messuavustaja), *eksorkisti* (pahojen henkien karkoittaja), *lector* (pyhien tekstien lukija ja opettaja) ja *ostiari* (ovenvartija) ja kolme ylintä vastaavaa astetta olivat *diakoni* (saarnatehtävä), *presbyteeri* eli *sacerdos* (pappi) ja *piispa*. *Knuutila 2007*, s. 539 viite 11.

¹⁸ Esim. *Knuutila 2007*, s. 539 viite 11.

¹⁹ Esim. *Parvio 1986*, s. 95.

Ruotsissa 1520–1530-luvuilla aloitettu reformaatio katkaisi vähitellen kirkon suhteet Roomaan. Tämä vaikutti myös kanonisen oikeuden käyttöön kirkollisena oikeutena, sillä se pyrittiin korvaamaan uusilla kirkollisilla ja yhteiskunnallisilla säädöksillä. Tästä syystä ruotsalaiset reformaattorit alkoivat oman kirkko-oikeuden muodostamisen. 1531 arkkipiispaksi valittu *Laurentus Petri* (1499–1573) sai tehtäväkseen evankelisen kirkkojärjestyksen laatimisen. Hän sekä *Georg Norman* († 1552/1553) laativat kirkkojärjestysehdotuksia 1539–1546. Ainoastaan Normanin laatima ehdotus ilmeisesti hyväksyttiin, mutta sitä ei painettu eikä otettu käyttöön. Sen osatulos *Articuli Ordinantiae* (1540) on säilynyt käsikirjoituksena sekä ruotsiksi että latinaksi.²⁰

Koska kirkkojärjestystä ei hyväksytty, Laurentius Petri laati 1550-luvulla useita osastatuutteja, jotka määräsivät papin tehtävistä yleensä, seurakuntapapistosta ja sen tehtävistä, messusta, kirkollisista toimituksista, kirkollisesta kalenterista, kirkkokurista ja koululaitoksesta. Näistä statuuteista tunnetuin oli *Vadstenan artikkelit* (1552). Samanaikaisesti Laurentius Petri kuitenkin valmisteli saksalaisten esikuvien mukaisesti ja niitä lähteinä käyttäen kokonaista kirkkojärjestystä, johon hän liitti Vadstenan artikkelit. Siinä oli kuitenkin säännöksiä myös universaalista ja partikulaarisesta kanonisesta oikeudesta sekä *Uplannin maakuntalain* kirkkokaaresta. Käsikirjoitettu kirkkojärjestys valmistui 1561–1562 ja esitettiin Tukholman valtiopäivillä 1562. Se ei kuitenkaan saanut silloin kuningas *Eerik XIV:n* (kuninkaana 1560–1568) vahvistusta. Tilanne muuttui kuitenkin 1571, jolloin hallitsijana ollut *Juhana III:n* (kuninkaana 1568–1592) vahvistama *kirkkojärjestys* (Then Svenska Kykeordningen, KO 1571) ilmestyi painosta. Se sai myös Tukholman kirkolliskokouksen hyväksynnän 1572.²¹

KO 1571 jakaantui kaikkiaan 30 (pää)lukuun, jotka kaikki liittyivät kirkon virkaan ja sen eri tehtäviin. Pääpaino oli jumalanpalveluselämään liittyvillä määräyksillä, jotka käsittelivät saarnaa, messua, kirkollisia toimituksia, rukouksia, kirkkolaulua, kirkkokalenteria ja kirkkorakennusta ”koristuksineen”. Opillisia määräyksiä annettiin saarnan liittymisestä kirkon opetukseen, piispan ja papin viroista sekä avioliitosta. KO 1571 sisälsi myös ordinaatiokaavat eli virkaan vihkimiskaavat piispaksi ja papiksi vihkimiseen, ohjeet piispan vaalista, koulujärjestyksen, määräyksiä kirkollisesta sairaanhoidosta sekä papiston palkkauksesta.²²

Kun KO 1571:n säännöksiä tarkastellaan kirkon viran kannalta, 28 lukua (93 %, n = 30) liittyi kirkon virkaan ja sen tehtäviin joko opillisesta tai käytännöllisestä näkökulmasta. Ainoastaan kaksi lukua (7 %, n = 30) käsitteli kirkon virkaa hallinnolliselta kannalta.²³ KO 1571:n säännökset liittyivät siis kirkon virkaan. Se oli tässä kanonisen oikeuden kaltainen, minkä voi ymmärtää myös historiallisena jatkumona. KO 1571 vakiinnutti kuitenkin evankelisen eli luterilaisen piispuuden ja pappisviran. Kumpikin virka syntyi vähitellen 1550–1560-luvuilla, jolloin vanha katolisen kirkon aikana koulutettu pappispolvi vaihtui luterilaisen opin mukaan kasvatettuihin pappeihin.²⁴ KO 1571:n ordinaatiokaavoja voi siten

²⁰ Esim. *Kjöllerström 1971*, s. 201–209 ja *Parvio 1986*, s. 95–96.

²¹ Esim. *Kjöllerström 1971*, s. 209–223, *Parvio 1986*, s. 97–98 ja *Leino 2002*, s. 119–121. *KO 1571* on julkaistu useamman kerran reprintinä. Tässä yhteydessä käytetään viimeiseksi julkaistua, *Kjöllerströmin* toimitamaa editiota vuodelta 1971.

²² *KO 1571 (1971)*: 1–30.

²³ *KO 1571 (1971)*: 24 (papiston palkkaus), 26 (piispan vaali); *Parvio 1986*, s. 105–106. Merkinnällä n = X tarkoitetaan seuraavassa sitä kirkkolain tai -järjestyksen (pää)lukujen kokonaismäärää, josta prosenttiluku kulloinkin lasketaan.

²⁴ Esim. *Knuutila 2007*, s. 539 viite 10.

pitää uuden luterilaisen piispuuden ja pappisviran lopullisena sinettinä. KO 1571:n painottuminen kirkon virkaan ja sen tehtäviin on myös tästä näkökulmasta ymmärrettävää.

KO 1571:tä voi pitää selkeänä kirkko-oikeudellisena ”irtiottona” kanonisesta oikeudesta, sillä sen saama kuninkaan vahvistus ilmensi hallitsijan ylivaltaa kirkossa paavin asemesta. Sitä on kuitenkin kyseenalaista pitää uuden, muodostuvan paikalliskirkon oikeudellisena perustana vielä syntyäkään, sillä KO 1571 ei ollut luonteeltaan varsinainen kirkkolaki. Se oli etupäässä käytännön määräyksiä antava normatiivinen ohjekirja, jonka säännöksistä suurin osa oli liturgisia määräyksiä ja ohjeita. Ruotsissa ja Suomessa käytettiin tuolloin kuitenkin myös 1540–1550-luvuilla laadittuja, kirkkolainsäädännöllisen statuksen omaavia käsikirjoja, jotka määräivät jumalanpalveluselämän käytännön toteutuksesta. KO 1571:n käytännöllistä luonnetta ilmensivät myös siinä olleet kanonisen oikeuden säännökset, jotka olivat yhä edelleen käypää käytännön oikeutta.²⁵

Näillä perusteilla voi katsoa, että kirkon viralla ja sen haltijoilla oli edelleen 1500-luvun loppupuolella perinteisen ymmärryksen mukainen hengellinen status ja myös siitä seuraava yhteiskunnallinen arvovalta. Tämä oli tarpeen aikana, jolloin Ruotsiin muodostettiin evankelinen eli protestanttinen paikalliskirkko omine pappisvirkoineen. Viimeksi mainittu tarvitsi näet jonkinlaisen itsenäisyyden suhteessa maalliseen hallitsijaan.

Juhana III:n kirkkopoliittinen kanta aiheutti sen, että KO 1571:n säännöksiä täytyi tarkistaa jonkin verran. Tämä tapahtui julkaisemalla kirkollinen säännöskokoelma *Nova Ordinatio* 1575. Se tähdensi hallitsijan ylivaltaa kirkossa muun muassa määräämällä ensimmäisen kerran piispanvalan kaavasta. *Nova Ordinatio* ei kuitenkaan saanut kirkollista hyväksymistä eikä sitä painettu. Sen sijaan KO 1571:n merkitys korostui vuonna 1593 pidetyssä Upsalan kokouksessa, jonka päätösasiakirjassa se mainittiin tunnustuskirjan luonteisena asiakirjana.²⁶

4 Kirko-Laki ja Ordningi 1686

Vaikka KO 1571 oli käypää oikeutta aina 1600-luvun lopulle saakka, se vanheni kuitenkin asiallisesti 1600-luvulla. Ruotsiin luotiin tuolloin yhtenäiskulttuurin sävyttämää valtiomuotoa, jonka olennaiseksi osaksi miellettiin luterilainen tunnustus. Tässä yhteydessä KO 1571:tä alettiin ensin tarkistaa ja täydentää vuodesta 1602 lähtien. Tämä prosessi oli monivaiheinen ja kesti kahdeksan vuosikymmentä.²⁷

Työn ensimmäinen vaihe oli kirkkojärjestysehdotus vuodelta 1608, joka oli itse asiassa KO 1571:n täydennetty ja päivitetty laitos. Lisäksi kuningas *Kaarle IX* (valtionhoitajana 1595–

²⁵ Esim. *Parvio* 1976, s. 51–65, *Parvio* 1986, s. 97 ja *Knuutila* 2005, s. 84. Ruotsissa vuonna 1541 ilmestyneestä käsikirjasta otettiin uusintapainoksia 1548 ja 1557. *Mikael Agricola* († 1557) julkaisi käsikirjan suomeksi 1549. Ks. esimerkiksi *Knuutila* 1997, s. 108–114 ja *Fallberg Sundmark* 2008, s. 32.

²⁶ Esim. *Parvio* 1986, s. 97. *Nova Ordinatio* on julkaistu *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686* 1872–1887 I:2. Turun piispa *Paavali (Paulus) Juusten* (piispana 1563–1576) säätö 1573 Turun hiippakuntaa varten statuutin *Statuta rerum synodiarum*. Se sisälsi myös liturgisia säännöksiä, joissa KO 1571:n määräyksiä pyrittiin soveltamaan Suomen olosuhteisiin. Juustenin statuutti jatkoi keskiaikaisten hiippakuntastatuuttien perinnettä Suomessa. *Siljamäki* 1963, s. 77 ja *Pirinen* 1985, s. 40.

²⁷ Esim. *Parvio* 1984, s. 247–249 ja 252–255 sekä *Parvio* 1986, s. 98–104. Prosessiin kuuluvat oikeuslähteet (kirkkojärjestyks- ja kirkkolakiehdotukset) on julkaistu *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686* 1872–1887.

1600, hallitsijana 1600–1604, kuninkaana 1604–1611) halusi lakkauttaa Uplannin maakuntalain kirkkokaaren ja korvata sen uudella kirkkokaarella, joka pohjasi Raamatussa olleeseen *Mooseksen lakiin*. Tästä huolimatta Uplannin maakuntalain kirkkokaarta sovellettiin edelleen käytännössä, myös Suomessa. Seuraava ehdotus kirkkojärjestykseksi valmistui 1626, mutta kuningas *Kustaa II Aadolf* (kuninkaana 1611–1632) kieltäytyi painattamasta sitä. KO 1571 oli näin edelleen käypä säädös, jota kuitenkin sovellettiin hieman eri tavoin hiippakunnissa. Nämä sovellukset julkaistiin *hiippakuntastatuuteissa* eli *hiippakuntasäännöissä* (*Constitutiones*) 1619–1632. Piispa *Isaacus Rothovius* (piispana 1627–1652) julkaisi Turun hiippakuntaa koskevat hiippakuntasäännöt useina laitoksina 1640-luvulla. Lisäksi KO 1571:stä laadittiin papiston käyttöön latinankielinen lyhennelmä *Canon Ecclesiasticus* mahdollisesti 1630-luvun lopussa tai 1640-luvun alussa.²⁸

Kustaa II Aadolfin hallitsijavakuutus 1611 määräsi KO 1571:n käyväksi oikeussäädökseksi ja painotti Upsalan kokouksen ja Augsburgin tunnustuksen merkitystä koko valtakunnan kannalta. Tästä huolimatta nähtiin edelleen tarpeelliseksi saada uusi kirkkolaki, mistä syystä piispat tekivät täydennyksen KO 1571:een. Sitä ei vahvistettu, koska kuninkaan sekä piispojen ja papiston välillä oli kiista kirkollisesta ylihallituksesta. Tämä kiista esti 40 vuoden ajan kirkkolain uudistamisen. Vuonna 1634 säädetty hallitusmuoto ja vuoden 1663 *uskontoplakaatti* säätivät ruotsalaisesta tunnustusmuodostuksesta. Tässä yhteydessä määrättiin, että luterilaisen kirkon opin sekä sen käytännön toteutuksen eli saarnan ja opetuksen pohjaksi tuli *Liber concordiae* -editioon (1580) sisältynyt yleisluterilaisten tunnustusten sarja ja erityisesti sen osa yksi *Formula concordiae* (1577).²⁹

Kuningatar *Kristiinan* (hallitsijana 1632–1654) hallitsijavakuutuksessa luvattiin toimittaa uusi kirkkojärjestys. Hänen aikanaan annettiin pappisprivilegiot 1647 ja 1650, joissa juridisesti vahvistettiin papiston asema omana säätynään. Tämä ei kuitenkaan ratkaissut kiistaa kirkollisesta ylihallituksesta. Kristiina asetti 1650 komitean, ensimmäinen laatuaan Ruotsin kirkon historiassa, laatimaan uutta kirkkojärjestystä. Sen kaksi jäsentä, Västeråsin piispa *Olav Laurelius* (piispana 1646–1670) ja Strängnäsin piispa *Johannes Matthiae* (piispana 1643–1664) laativat kumpikin oman kirkkojärjestysehdotuksensa. Ne eivät saaneet myönteistä vastaanottoa. 1600-luvun puolivälin jälkeen Ruotsissa omaksuttiin protestanttisella mannermaalla kehitetty kaksijakoinen oppi kirkollisesta vallanjaosta. Sen mukaan papisto käytti sisäistä kirkollista valtaa saarnatessaan sekä hoitaessaan sakramenteja ja avainten valtaa. Se oli kirkon hallinnon hengellistä hoitoa. Maalliselle esivallalle kuului sen sijaan kirkon ulkoinen valta, joka merkitsi käytännössä kristinuskon turvaamista ja levittämistä, hengellisen säädyn ohjausta sekä kirkollisten asioiden oikaisemista ja niistä pitämistä huolta. Maallisen esivallan kirkollinen valta heijasti myös *kolmisäätyoppia* eli doktriinia hallitussäädyn (kuningas), hengellisen säädyn (kirkko) ja taloussäädyn (”kansan”) välisistä suhteista. Vaikka kirkon ulkoinen valta ei miellyttänytään piispoja, se tuli valtakunnan poliittisen johdon tuella kirkko-oikeuteen vaikuttavaksi tekijäksi.³⁰

Tämän ajatusmallin innoittamana perustettiin uusi komitea 1655, jonka ehdotus uudeksi kirkkojärjestykseksi valmistui 1659. Sen tekijänä oli Tukholman *pastor primarius Erik Emporagius* (1606–1674). Samaan aikaan myös Laurelius esitti uuden, aikaisemmasta parannetun kirkkojärjestysehdotuksen. Kumpaakaan ehdotusta ei hyväksytty. Tästä huolimatta Laureliuksen ehdotus vaikutti kuitenkin myöhempään kehitykseen. KO 1571:n säännöksiä pyrittiin täydentämään edelleen hiippakuntasäännöksillä. Sellainen laadittiin myös Tu-

²⁸ Esim. *Parvio 1966*, s. 8–18, *Kjöllerström 1971*, s. 224–248, *Kansanaho 1976*, s. 17–18, *Parvio 1984*, s. 250–252, *Parvio 1986*, s. 98–99 ja *Takala 1993*, passim.

²⁹ Esim. *Lindegård 1957*, passim. ja *Parvio 1986*, s. 99–101.

³⁰ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 19–20, *Parvio 1984*, s. 247–259 ja *Parvio 1986*, s. 101–102.

run hiippakuntaa varten, sillä piispa *Johannes Getzelius vanhempi* (piispana 1664–1690) julkaisi laajan kirkko-oikeudellisen säännöskokoelman *Perbreves commonitiones* (1673). *Kaarle XI:n* (kuninkaana 1660–1697) hallituskaudella päätettiin 1675 muodostaa uusi kirkkojärjestys säilyttämällä KO 1571 ja tekemällä siihen tarpeelliset lisäykset. Arkkipiispa *Johannes Baazius* (piispana 1677–1681) muokkasi ensiksi työn pohjana ollutta Laureliuksen ehdotusta, ja työtä jatkoi sitten tämän kuoltua arkkipiispa *Olaus Swebilius* (piispana 1681–1700). Viimeksi mainitun johdolla Ruotsin piispat ja papisto laativat ehdotuksen uudeksi kirkkolaiksi 1682. Se oli laadittu sekä Laureliuksen että Emporagiuksen aikaisempien ehdotusten pohjalta. Kuningas määräsi 1684 puheena olevan ehdotuksen juridisen virkamieskomission tarkistettavaksi. Se muokkasi ehdotusta niin paljon, että kysymys oli itse asiassa kirkkolain vastaehdotuksesta. Koska kirkkolaki ei saanut olla ristiriidassa vahvistetun hallitsijan yksinvallan kanssa, papiston toimivaltaa pyrittiin rajoittamaan suhteessa maalliseen esivaltaan. Hovikansleri *Erik Lindschiöld* (1634–1690) viimeisteli ehdotuksen ja Kaarle XI hyväksyi sekä vahvisti sen kirkkolaiksi 1686.³¹

KL 1686 oli rakenteeltaan samanlainen kuin KO 1571 ja se sisälsi myös liturgisia ohjeita. Siksi siitä käytettiin nimeä ”*Kirkkolaki ja ordning*”. KL 1686 määritteli tunnustuspykälässä (I§1) kirkon opin sisällön yksityiskohtaisesti. KL 1686 käsitteli laajasti 28 luvussa kirkon virkaa ja sen tehtäviä sekä opillisesti että käytännön tasolla alkaen saarnasta ja jumalanpalveluksesta. Se antoi edelleen määräykset kirkollisista toimituksista sekä ripistä rippikirjoituksineen, julkirangaistuksineen ja pannoineen. KL 1686 sääti ehtoollisen vietosta, yhteisistä rukouksista sekä kirkkomusiikista ja -vuodesta. Se määritteli tarkoin kirkollisen virkahierarkian piispoista kirkonpalvelijoihin ja näihin virkoihin kuuluneet tehtävät. Saarnaaminen ja opettaminen määrättiin kirkon viran päätehtäväksi, mitä ilmensi myös ripin liittäminen saarnaan. KL 1686 sisälsi myös *ordinaatiokaavat* piispaksi ja papiksi vihkimiseen sekä määräyksiä kirkkorakennuksista ja kirkollisesta sairaanhoidosta. Mainitut liturgiset määräykset olivat sikäli tarpeellisia, että jumalanpalveluselämästä määränneet, myös kirkko-oikeudellisen statuksen omanneet käsikirjat olivat laaditut 1600-luvun alussa.³²

Kun KL 1686:n sisältöä tarkastellaan kirkon viran kannalta, 26 (≈ 93 %, n = 28) lukua käsittelee kirkon virkaa joko opilliselta tai käytännölliseltä kannalta.³³ Ainoastaan kaksi lukua (≈ 7 %, n = 2) liittyy viran käsittelyyn hallinnon näkökulmasta.³⁴ Koska mainitut prosenttiluvut olivat siis samat kuin KO 1571:ssä, kirkon virkaan sekä opilliselta että käytännölliseltä kannalta liittyvät säännökset olivat molempien oikeuslähteiden pääsisältö. Kirkon viran ja sen haltijoiden voi näin katsoa omanneen edelleen 1600-luvulla edellisillä vuosisadoilla vallinneen katsomuksen mukaisen hengellisen statuksen.

Kuninkaan vahvistama, selkeällä ja täsmällisellä lakityylillä kirjoitettu, KL 1686 oli valtiolinainen eikä vain kirkollinen säädös. Laki heijasti myös oppia kirkollisesta vallanjaosta ja sen mukaista valtiovallan tehtävää hoitaa ulkoista määräysvaltaa kirkossa. Tästä voidaan mainita kaksi esimerkkiä. KL 1686 ei sisältänyt ensiksi lainkaan säännöksiä tuomiokapitulilaitoksesta. Siitä annettiin 1687 erillinen asetus, joka liitettiin erillisenä niteenä kirkkolakiin. Asetuksessa painotettiin tuomiokapitulia oikeusasteena, jonka päätöksistä saattoi valittaa

³¹ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 21–22, *Parvio 1986*, s. 102–104 ja *Leino 2002*, s. 121–129. Tässä yhteydessä on viitattu KL 1686:n suomennoksesta (1688) tehtyyn näköispainokseen, joka julkaistiin 1986.

³² *KL 1686 (1986) I–XXVIII* ja *Parvio 1986*, s. 104–108. Vuonna 1614 julkaistusta käsikirjasta otettiin useita uusintapainoksia 1600-luvulla. Esim. *Knuutila 1997*, s. 123–134.

³³ *KL 1686 (1986) I* sisälsi seitsemän pykälää, jotka käsittelevät oppia. Ne liittyivät kuitenkin kirkon virkaan, sillä sen tehtäväksi määrättiin opin valvonta eri tavoin.

³⁴ *KL 1686 (1986) XX* (piispan vaali) ja *XXV* (pappeinkokous).

hovi oikeuteen. Asetus tähdensi myös kuninkaan henkilökohtaista revisiota eli tarkastusoi-keutta eräisiin kirkon oppia ja pappisviran hoitoa koskeviin asioihin. Toiseksi valtiovalta osoitti suojelevansa myös jumalanpalveluselämää liittämällä KL 1686:en kaksi kirkkokuria koskenutta asetusta.³⁵

KL 1686 oli täysin sopusoinnussa 1680-luvulla vahvistetun kuninkaan yksinvaltiuden kanssa. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että uskonnon ja sen harjoittamisen katsottiin takaavan yhteiskuntarauhan ja poliittisen eliitin vallan. Kirkon tehtävänä oli valvoa uskonnollisten katsomusten ja niiden tulkintojen samankaltaisuutta ja siten valtion yhtenäisyyttä koko valtakunnassa. Kirkon virka samaistui näin ruotsalaisen yhteiskunnan poliittiseen eliittiin, kuitenkin sen alaisena. Viimeksi mainittua voidaan kutsua myös valtiovallaksi monine instituutioineen. Pappisvirka toteutti näin valtion johdon määräyksiä, olivatpa ne sitten luonteeltaan hengellisiä tai maallisia eli yhteiskunnallisia. Siksi kirkkoa voi kutsua tästä näkökulmasta valtion laitokseksi.³⁶ Tästäkään syystä ei ole yllättävää, että KL 1686:n pääsisältö liittyi kirkon virkaan sekä opillisesti että käytännön tehtävien tasolla. Toinen syy tälle oli, että KL 1686 jatkoi tässä KO 1571:n välittämää kanonisen oikeuden perintöä virasta kirkollisen oikeussäädöksen pääsisältönä. Tämä selittyi osaltaan myös sillä, että viralla oli KL 1686:ssa myös hengellinen status. Se oli tarpeen osoittamaan kirkon itsenäisyyttä valtiovaltaan nähden.

5 Kirkkolaki 1869 ja sen kodifikaatio 1964

Vuosi 1809 merkitsi muutosta Suomelle, sillä se irrotettiin tuolloin Ruotsin yhteydestä ja liitettiin Venäjään. Oikeuskäytäntöjen osalta muutos ei kuitenkaan ollut suuri, sillä Venäjän hallitusvalta salli pitää Suomessa voimassa Ruotsin valtakunnan valtiomuodon, perustuslain, lainsäädännön ja uskonnon. Näin ollen myös KL 1686 säilyi lakina, joka määräsi edelleen kirkollisista asioista. Koska venäläiset tarvitsivat papiston panosta olojen rauhoittamiseen ja valtansa vakiinnuttamiseen, he myös säilyttivät vuonna KL 1686:n täydennykseksi 1723 annetut papiston privilegit eli erioikeudet sekä vuoden 1772 hallitusmuodon kirkkoa koskevat kohdat. Ne vaikuttivat kirkon suhteeseen valtiovaltaan, kirkolliseen hallintoon ja takasivat papiston aseman hengellisenä säätyinä. Kirkon virka alistettiin edelleen samalla tavalla kuin aiemminkin valtion poliittisen johdon palvelukseen.³⁷

Euroopan mannermaalta ja Ruotsista levisi 1800-luvun alussa uusia luontaisoikeudellisperäisiä teologisia ja kirkko-oikeudellisia aatevirtauksia. Ne vaikuttivat myös tapaan ymmärtää valtion ja kirkon väliset suhteet. Kirkko ryhdyttiin ymmärtämään jäsentensä muodostamaksi yhteisöksi, kollegioksi. Se oli omissa asioissaan itsenäinen, mutta ei voinut toimia ilman tarkoin määriteltyjä suhteita valtioon. Kun KL 1686 alettiin tästä syystä kokea vanhentuneeksi, kirkkolain uudistustyö käynnistyi reformaation 300-juhlavuonna 1817. Arkkipiispa *Jacob Tengströmin* (Turun piispana 1803–1832) johdolla asetettiin 1818 kirkkolakikomitea, joka laati ehdotuksen uudeksi kirkkolaksi 1825 ja muutti sitä hieman 1829. Se sai hyvin ristiriitaisen vastaanoton eikä tullut hyväksytyksi.³⁸

³⁵ Esim. *Parvio 1986*, s. 108–109.

³⁶ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 21–23, *Parvio 1984*, s. 255–257 ja *Parvio 1986*, s. 113–114.

³⁷ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 23–28 ja *Leino 2002*, s. 129–134.

³⁸ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 28–36, *Pirinen 1985*, s. 47–51, *Björkstrand 1998*, s. 9–25 ja *Leino 2002*, s. 134–139. Tengströmin johtaman komitean laatima kirkkolakiehdotus on julkaistu *Björkstrand 1998*, s. 43–234.

Komitean työn luonne muuttui Tengströmin kuoltua 1832, jolloin uudeksi puheenjohtajaksi tuli uusi arkkipiispa *Erik Gabriel Melartin* (Turun piispana 1833–1847). Komitean jäsen kansainvälisen ja valtio-oikeuden professori *Johan Jacob Nordström* (1801–1874) laati uuden kirkkolakiehdotuksen, joka ilmestyi 1845. Se sai vaikutteita sekä Ruotsissa käydystä kirkkolain uudistuskeskustelusta että Saksassa tehdyistä kirkko-oikeudellisista tutkimuksista. Nordströmin kirkkolakiehdotuksesta annetut lausunnot olivat kriittisiä sen useisiin kohtiin nähden. Koska näin ei ollut edellytyksiä ehdotuksen hyväksymiselle, kirkkolakikomiteaa täydennettiin arkkipiispa *Edvard Bergenheimin* johdolla (Turun piispana 1850–1884) tarkoituksena muodostaa uusi kirkkolakiehdotus. Sen laatijaksi kutsuttiin monien vaiheiden jälkeen 1854 Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian professori *Frans Ludvig Schauman* (1810 – 1878).³⁹

Schaumanin kirkkolakiehdotus valmistui 1862, minkä jälkeen kirkkolakikomitea hioi sitä vielä vuonna 1863. Tässä yhteydessä siitä myös keskusteltiin vilkkaasti eri foorumeilla. Komitea antoi esityksen vuoden 1863 valtiopäivien ja niiden lakivaliokunnan käsiteltäväksi. Sen lausunnon perusteella senaatti asetti 1866 kirkkolain tarkistuskomitean. Senaatti laati 1867 sen työn tuloksena kirkkolakiehdotuksen saman vuoden valtiopäiville. Ne asettivat puolestaan kirkkolakivaliokunnan, joka laati lopullisesti hyväksytyin, joskin paljon keskustellun, lakiehdotuksen. Keisari vahvisti sen 9. joulukuuta 1868 uudeksi kirkkolaiaksi, joka julkaistiin 6. joulukuuta 1869.⁴⁰

KL 1869 oli jaettu kuuteen osaan, jotka sisälsivät yhteensä 25 lukua. Pykälää oli kaikkiaan 460 juoksevasti numeroituina. Ensimmäisessä osassa oli perussäännökset seurakunnan tunnistuksesta, jäsenistä ja järjestysmuodosta. Toinen osa sisälsi säännökset jumalanpalveluksista ja kirkollisista toimituksista. Kolmas osa käsiteli puolestaan kirkon eri virkoja. Säännökset kirkon omaisuudesta sisältyivät neljänteen osaan, säännökset kirkkokuntien eli seurakuntien asioiden hoidosta viidenteen osaan ja säännökset seurakunnan eli kirkon hallituksesta edelleen kuudenteen osaan.⁴¹

KL 1869 sisälsi kirkon opin ja olemuksen määrittelyn entistä laajempaan. Se käytti kirkosta pietistissävytteistä nimitystä seurakunta. *KL 1869* erosi *KO 1571*:stä ja *KL 1686*:sta siinä, että se ei sisältänyt lainkaan liturgisia määräyksiä. Ne sisällytettiin yksinomaan kirkko-oikeudellisen statuksen omaavaan *kirkkokäsikirjaan*, joka oli valmisteilla *KL 1869*:n synty-aikana.⁴² Kirkon viran näkökulmasta tarkasteltuna se sisälsi edelleen muutoksen aikaisempiin kirkko-oikeudellisiin oikeuslähteisiin, mikä ilmenee erityisesti kahdesta seikasta. Ensimmäisen sen virkaa koskevat säännökset eivät olleet samanlainen koko säädöksen kattava kokonaisuus kuin sekä *KO 1571*:ssä että *KL 1686*:ssä.⁴³ Toiseksi *KL 1869*:n jakaminen kuuteen lukuun sai aikaan toiseksi sen, että kirkon virkaan ja sen tehtäviin liittyneiden säännösten määrä väheni aikaisemmasta. Niitä oli enää 68 prosenttia lukujen kokonaisuudessa.

³⁹ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 36–41, *Pirinen 1985*, s. 51–65 ja *Leino 2002*, s. 139–150. Nordströmin kirkkolakiehdotus on julkaistu *Förslag till... 1845*.

⁴⁰ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 49–50 ja 51–56, *Pirinen 1985*, s. 65–75, 101–116 ja 162–245 sekä *Leino 2002*, s. 150–157. *KL 1869*:ää siteerataan seuraavassa siten, että hyväksymisvuoden lisäksi mainitaan suluissa julkaisuvuosi.

⁴¹ *KL 1869* (1870) ja *Kansanaho 1976*, s. 50.

⁴² Esim. *Kansanaho 1976*, s. 50. Suomessa käytettiin 1800-luvun puolivälissä vuonna 1694 hyväksyttyä kirkkokäsikirjaa, johon oli 1800-luvulla tehty kielellisiä korjauksia. Samanaikaisesti valmistettiin uutta kirkkokäsikirjaa, joka hyväksyttiin kirkolliskokouksessa 1886. Esimerkiksi *Parvio 1992*, s. 105–107.

⁴³ Kanonisen oikeuden säädöskokoelmia ei ole voitu ottaa mukaan vertailuun niiden runsaslukuisuuden ja monimuotoisuuden takia.

rästä (n = 25),⁴⁴ kun 1500–1600-luvuilla vastaava prosenttiluku oli ollut noin 93. Kirkon virkaan sekä opilliselta että käytännölliseltä kannalta liittyneet säännökset olivat siis edelleen merkittävä osa KL 1869:n sisällöstä, mutta ne eivät enää olleet samalla tavalla pääsisältö kuin aiemmin. Kirkolliseen hallintoon liittyneiden säännösten määrä oli kasvanut ol- len nyt 32 prosenttia (n = 25) kokonaismäärästä.⁴⁵

Luterilaista kirkkoa Suomessa ryhdyttiin nimittämään kirkkolain otsikon mukaan Suomen evankelis-luterilaiseksi kirkoksi. Koska KL 1869 määräsi ainoastaan yhden kirkkokunnan asioista, se ei enää ollut samalla tavalla koko valtion uskonnollista elämää säätelevä laki kuin KL 1686. Tämä periaate vaikutti myös KL 1869:n sisältöön siten, että kirkollisen hallinnon itsenäistä osuutta oli tarpeen korostaa aikaisempaa enemmän. Vaikka virkaa opilliselta ja käytännölliseltä kannalta käsitellettä säännöksiä olikin vähemmän, tämä ei vielä merkinnyt viran merkityksen vähenemistä. Viran luonne muuttui kuitenkin jonkin verran, sillä sen tehtävät liittyivät nyt pääsääntöisesti ainoastaan pastoraalisiin tehtäviin kirkossa ja kirkon jäsenten keskuudessa. Toisaalta KL 1869 määritteli aikaisempia kirkollisia oikeuslähteitä selkeämmin viran tehtävät kokonaiskirkon sekä hiippa- ja seurakunnan hallinnossa. Tässä yhteydessä säädettiin myös maallikoiden eli kirkon ja seurakunnan jäsenten velvollisuuksista ja tehtävistä kokonaiskirkon ja seurakunnan hallinnossa.⁴⁶

KL 1869:n virkaa koskevien säännösten lukumäärässä tapahtunut muutos ei vaikuttanut pappisviran arvostukseen 1800-luvun loppupuolella. Se koettiin yhä edelleen tärkeäksi ja arvostetuksi yhteiskunnassa lähinnä kahdesta syystä. Ensiksi suurimmassa osassa Suomea vielä tuolloin vallinnut yhtenäiskulttuuri arvosti perinteisesti kirkkoa ja sen virkaa olennaisena osana suomalaista yhteiskuntaa, jopa tehdassaarnaajina. Toiseksi herätysliikkeiden kasvanut vaikutus ja suomenkielisistä talonpoikais- ja työläiskodeista lähtöisin olleiden pappien asettuminen niiden johtoon edesauttoi viran hengellisen statuksen säilymistä ja jopa lisääntymistä. Toisaalta 1800-luvun lopulla Suomeen levinneet erilaiset aatteelliset kulttuurivirtaukset ja niiden synnyttämät kansanliikkeet heikensivät kirkkoa koskeneella kritiikillään pappisviran arvostusta.⁴⁷

Yhteiskunnallinen muutosprosessi vaikutti jo 1800-luvun lopulta alkaen myös valtion ja kirkon suhteisiin. Tämä aiheutti tarpeen täydentää ja täsmentää KL 1869:n säännöksiä eräiltä osin. Periaatteellisin tällainen täsmennys oli sen korostaminen, että kirkolliskokoukseen kokoontuneet papisto ja kirkon jäsenet eli maallikot säätivät kirkkolain. Valtiovallalla eli hallitsijalla ja säädyillä oli ainoastaan veto-oikeus, eli hyväksymis- ja hylkäämisoikeus niihin. KL 1869:n säännöksiä oli tarpeen muuttaa myös eriuskolaislain (1889), hallitusmuodon (1919) ja uskonnonvapauslain (1922) tähden. Hallinnollisen suomenkielisen terminologian kehityksen myötä KL 1869:n kieliasu koettiin edelleen ongelmalliseksi. Siksi laista julkaistiin uusi suomenkielinen laitos 1908.⁴⁸

Monien yksityiskohtaisen muutosten ja lisäysten – esimerkiksi diakonian virkaa koskeneet säännökset – vuoksi tuli tarpeelliseksi laatia KL 1869:n kodifikaatio. Vuoden 1953 kirkolliskokous asetti tätä työtä varten kirkkolain uudistuskomitean, joka antoi mietintönsä vuo-

⁴⁴ *KL 1869 (1870)* I: 1–3 (kirkon opillinen ja organisatorinen perusta, liittyivät myös kirkon virkaan), II: 4–13 (jumalanpalvelukset ja kirkolliset toimitukset), III: 14–16 (kirkon virat eli virkahierarkia), VI: 21 (piispan viran tehtävät).

⁴⁵ *KL 1869 (1870)* IV: 17, V: 18–20, VI: 2–25. Lääninrovastia koskenut 23. luku ja pappeinkokouksista määrännyt 24. luku on tässä yhteydessä ymmärretty kirkolliseen hallintoon kuuluvaksi.

⁴⁶ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 50–51.

⁴⁷ Esim. *Murtorinne 1992–1995* 3, s. 314–390 ja *Heininen & Heikkilä 1996*, s. 192–211.

⁴⁸ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 56–62.

den 1958 kirkolliskokoukselle. Se asetti puolestaan kirkkolain tarkastuskomitean, jonka ehdotus uudeksi kirkkolain hyväksyttiin 1964 kirkolliskokouksessa. Eduskunta hyväksyi tämän ehdotuksen ja tasavallan presidentti vahvisti sen uudeksi kirkkolain samana vuonna. Koska näin syntynyt *KL 1964* oli rakenteiltaan identtinen verrattuna *KL 1869*:än, ensiksi mainittua lakia voidaan pitää viimeksi mainitun säädöksen kodifikaationa. Väitettä voi perustella myös toisella argumentilla. *KL 1869*:n ja *KL 1964*:n väliset yksityiskohtaiset säännöserot johtuivat pääsääntöisesti yhteiskunnan ja kirkon aatteellisista ja hallinnollisista muutoksista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ei niinkään uusista periaatteellisista juridisista tai teologisista näkemyksistä.⁴⁹ Tässä yhteydessä ei kiinnitetä enempää huomiota *KL 1964*:ään *KL 1869*:n kodifikaationa.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko säilytti merkittävän roolin 1917 itsenäistyneen Suomen yhteiskunnallisessa elämässä 1900-luvun alkupuolella osittain perinteen vuoksi ja osittain siksi, että kirkko koettiin osaksi kansallismielisesti tulkittua suomalaista aatemaailmaa. Tämä vaikutti siihen, että kirkon virka koettiin edelleen jossakin määrin merkittäväksi myös yhteiskunnallisesti suurimmassa osassa Suomea. Erityisesti toimitukset koskettivat edelleen lähes jokaista suomalaista, vaikka näin ei enää ollut kaikkien perinteisten kirkollisten työmuotojen osalta. Pappisjohtoisten herätysliikkeiden vaikutus säilytti tavan ymmärtää myös viran hengellinen status perinteisesti. Sotilaspappien ja kotirintamalla työskennelleiden seurakuntapappien toiminta Suomen sodissa 1939–1945 vaikutti pappisviran perinteisen arvostuksen säilymiseen.⁵⁰

6 Kirkkolaki ja -järjestys 1993

Toisen maailmansodan jälkeiset uudet aate- ja kulttuurivirtaukset vaikuttivat yhteiskunnalliseen ajatteluun, mikä muutti myös kirkkolainsäädännön juridisia ja teologisia periaatteita. *KL 1964*:n hyväksynyt kirkolliskokous asettikin komitean tutkimaan kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista. Kirkon ja valtion välisten suhteiden tarkastelu otettiin edelleen työn alle 1966, jolloin laajennettu piispainkokous asetti tätä tarkoitusta varten kirkko ja valtio -komitean. Vuoden 1968 kirkolliskokous päätti perustaa kolme komiteaa tutkimaan kirkollista hallintoa. Nämä olivat kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea, kirkon hallintokomitea ja seurakunnan hallinnon uudistamiskomitea. Viimeksi mainittujen komiteoiden työ johti 1974–1976 sekä kokonaiskirkon että seurakunnan hallinnon uudistamiseen.⁵¹

Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea esitti arkkipiispa *Martti Simojoen* johdolla (arkkipiispana 1964–1978) vuonna 1968, että kirkkoa koskevat normit olisi jaettava valtion lainsäädäntöelinten hyväksymään kirkkolakiin ja kirkon omiin säädöksiin. Samansisältöisen ehdotuksen teki myös piispa *Erkki Kansanahon* (piispana 1966–1981) johtama Kirkko ja valtio -komitea 1970 sekä valtioneuvoston asettama parlamentaarinen kirkko ja valtio -komitea 1977 professori *Aarne Laurilan* (1929–) johdolla. Tämä periaatteellisesti aikaisemmasta poikkeava lähestymistapa kirkkolainsäädäntöön aiheutti 1970–1980-luvuilla vilkkaan keskustelun puolesta ja vastaan. Kirkolliskokous asetti 1980 kirkkolain uudistamiskomitean ja antoi sille tehtäväksi laatia uusi kirkko-oikeudellinen säädös, joka sisältäisi kirkkoa koskevat normit jaettuna valtion lainsäädäntöelinten hyväksymään kirkko-

⁴⁹ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 62–63, *KLUKMI 1988*, s. 2–4 ja *Leino 2002*, s. 157–168.

⁵⁰ Esim. *Murtorinne 1992–1995 4*, s. 117–230 ja *Heininen & Heikkilä 1996*, s. 213–234.

⁵¹ Esim. *Kansanaho 1976*, s. 63–65.

lakiin että kirkon omiin säädöksiin perustuvaan kirkkojärjestykseen. Komitea sai työnsä valmiiksi 1988 ja esitti saman vuonna mietintönsä kirkolliskokoukselle. Se asetti mietinnön kirkkolain uudistamisvaliokunnan tarkistettavaksi. Sen ehdotus uudeksi kirkkolaiksi ja esitys kirkkojärjestykseksi hyväksyttiin kirkolliskokouksessa 1993. Kirkkolakiehdotus sai eduskunnan hyväksynnän ja tasavallan presidentin vahvistuksen saman vuonna. *KL 1993*:lla oli säädöksenä näin lain status, kun taas *KJ 1993* voitiin rinnastaa säädöksenä asetukseen.⁵²

KL 1993 jakaantui seitsemään osaan, jotka sisälsivät yhteensä 26 lukua. Pykälät oli numeroitu luvuittain. Ensimmäisessä osassa säädettiin kirkon tunnustuksesta, kirkkolain suhteesta muihin kirkkoa koskeviin oikeussäädöksiin, kirkon hallinnollisesta ja kielellisestä jaosta sekä seurakunnan toiminnasta. Toinen luku määräsi pappisvirasta sekä muista kirkon viranhaltijoista ja työntekijöistä. Kolmas, neljäs ja viides osa käsitelivät seura- ja hiippakunnan sekä kokonaiskirkon hallintoa. Kurinpitomenettelystä ja erinäisistä säännöksistä määrättiin luvussa kuusi ja seitsemän. *KJ 1993* sisälsi myös seitsemän osaa, joissa oli yhteensä 23 lukua. Pykälät oli niissäkin numeroitu luvuittain. *KJ 1993*:n ensimmäisessä osassa käsiteltiin kirkon tunnusta ja jäseniä koskevia yleisiä määräyksiä. Toisessa ja kolmannessa osassa säädettiin kirkon viran tehtävistä sekä virasta, viranhaltijoista ja työntekijöistä. Neljäs, viides ja kuudes osa määräisivät seura- ja hiippakunnan sekä kokonaiskirkon hallinnosta. Seitsemäs osa sisälsi edellisiä säännöksiä täydentäviä määräyksiä.⁵³

Kolme *KL 1993*:n luvuista määräsi suoranaisesti kirkon virasta. Prosentuaalisesti esitettynä tämä tarkoitti sitä, että virkaa koskevia säännöksiä oli ainoastaan 11,5 prosenttia säädöksen kaikista luvuista (n = 26). Virkaan liittyvien suoranaisten säännösten määrä oli siis sekä absoluuttisesti että suhteellisesti pienempi kuin *KL 1869*:ssä.⁵⁴ Tämä oli ymmärrettävää sen periaatteen kannalta, että kirkkoa koskevat normit oli nyt jaettu lain (*KL 1993*) ja alemman säädöstason (*KJ 1993* ja kirkon vaalijärjestys) omaaviin säädöksiin. Kun kyse oli nimenomaan kirkkolaista lakitasoisena säädöksenä, se ei periaatteessa voinut sisältää yksityiskohdaisia kirkon sisäiseen ”maailmaan” eli tässä yhteydessä viran määrittelyyn, sisältöön ja tehtäviin liittyviä määräyksiä. Tämä ilmenee käänteisesti Uusi kirkkolainsäädäntö -julkaisuun 1993 sisältyvästä perustelusta: ”Pappisvirka on kirkon järjestysmuodossa perustavan tärkeä, ja sen vuoksi kirkkolakiin on tullut eräitä säännöksiä, joita vastaavia ei ole muiden julkisyhteisöjen normistossa”. Sen sijaan muiden lukujen kirkon järjestysmuotoon ja hallintoon liittyvät säännökset sopivat kirkkolakiin Hallitusmuodon 1919 83 §:n 1 momentin mukaan.⁵⁵

KJ 1993 sisälsi kuusi (26 %, n = 23) suoranaisesti kirkon virkaan liittyntä lukua.⁵⁶ Määrä oli sekä absoluuttisesti että suhteellisesti enemmän kuin *KL 1993*:n vastaavien lukujen määrä. Tämä on ymmärrettävää, sillä viran määrittely, sisältö ja tehtävät kuuluvat nimenomaan kirkon sisäiseen säädökseen (*KJ 1993*). Virkaan liittyvien lukujen absoluuttinen ja suhteellinen osuus on sen sijaan *KJ 1993*:ssa pienempi kuin *KL 1869*:ssä. Hallitusmuodon 83 §:n 1 momentin mukainen periaate ei selitä tätä eroa. Kun sekä kirkon oppia sekä hallin-

⁵² Esim. Pirinen 1985, s. 77–85, Kansanaho 1986, s. 361–367, *KLUKMI* 1988, s. 2–4 ja Leino 2002, s. 168–173.

⁵³ *KL 1993* ja *KJ 1993*.

⁵⁴ *KL 1993* II: 5–6, IV: 18.

⁵⁵ Suomen hallitusmuoto 1919 (17.7.1919/94) 83:1 §, Uusi kirkkolainsäädäntö 1993, s. 16 ja Leino 2002, s. 288–289.

⁵⁶ *KJ 1993* II: 2–4, III: 5–6, V: 18.

toa koskevia lukuja on kaikkiaan 17 (74 %, n = 23), KJ 1993:n painopisteen voi todeta olevan näissä asiakokonaisuuksissa.

Näin ollen voi todeta, että KL 1993:n ja KJ 1993:n suoranaisesti kirkon virkaan liittyneiden lukujen absoluuttinen että suhteellinen määrä on pienempi KL 1869:ssä. Tämän perusteella voidaan viran näkökulmasta todeta kirkko-oikeudellisten säädösten painopisteen siirtyminen virasta hallintoon. Tämä selittyy muutoksesta, joka on tapahtunut suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti 1950-luvulta lähtien. Tämä on puolestaan aikaansaanut sen, että kirkon hallintoon on kaikille tasoille tullut mukaan useita uusia hallintoelimiä. Niissä kaikissa on vähemmän pappisviran omaavia ja enemmän vaaleilla valittuja kirkon jäseniä eli maallikoita.⁵⁷ Tällöin demokraattiseksi kutsuttu yhteiskunnallinen peruseriaate on päässyt vaikuttamaan myös kirkkoon ja sen hallintoon sekä eri hallintoelimissä tehtyihin päätöksiin. Ne ovat myös koskeneet kirkon virkaa. Kirkon ja yhteiskunnan väliset intressit ovat leikanneet toisiaan usealla eri tasolla, esimerkiksi seurakuntien talouteen ja omaisuuteen liittyvissä asioissa. Näistä syistä johtuen on luonnollista, että kirkollisten säädösten painopiste on muuttunut virasta hallintoon. Tämä ilmenee myös siitä, että virkaa koskevat säännökset pyrittiin sijoittamaan seurakunnan toimintaa koskevien periaatteellisten määräysten jälkeen. KL 1869:ssä virkaan liittyneet säännökset olivat edeltäneet näitä seurakuntaa koskeneita määräyksiä.⁵⁸ Viran jumalanpalveluselämään liittyneistä tehtävistä määrättiin perinteiseen tapaan kirkko-oikeudellisen statuksen omanneissa kirkkokäsikirjoissa.⁵⁹

Suomen evankelis-luterilainen kirkko oli muuttunut KL 1993:n ja KJ 1993:n syntyessä 1900-luvun alkupuolen kirkkoinstituutioon verrattuna. Maallikoiden eli kirkon jäsenten panos kirkon hallinnon eri tasoilla oli ensiksikin lisääntynyt merkittävästi aikaisempaan nähden. Toiseksi kirkon muihin työntekijä- ja henkilöstöryhmiin kuuluneiden lukumäärä oli kasvanut 1970-luvulta lähtien papiston kustannuksella. Kolmanneksi kirkkoon aiemmin merkittävästi vaikuttaneet herätysliikkeet menettivät painoarvoaan erityisesti asutuskeskuksissa. Neljänneksi teologisten katsomusten muutos vaikutti kirkon opin ja samalla myös viran ja sen tehtävien tulkintaan. Suomen evankelis-luterilainen kirkko menetti samanaikaisesti merkitystään yhteiskunnassa ja suomalaisten keskuudessa.⁶⁰ Tämän kaiken voi olettaa vaikuttaneen myös kirkon viran kokemaan arvostukseen ja saamaan hengelliseen statukseen. Sen voi näet otaksua vähentyneen 1900-luvun loppupuolella, vaikka asiaa koskeva suoranainen tutkimistieto puuttuukin.⁶¹

Kirkollisten säädösten muutostyö jatkuu edelleen tätä kirjoitettaessa. Vuonna 2013 on tarkoitus saada uusi kirkkolaki ja -järjestys.⁶² Aika tulee näyttämään, ovatko kysymyksessä kokonaan uudet säädökset vai KL 1993:n ja KJ 1993:n kodifikaatiot. Kirkon virkaa ajatel-

⁵⁷ Kirkollisen hallinnon muutoksista 1900-luvulla voidaan mainita seuraavat esimerkit. Kokonaiskirkon hallinto: kirkkohallitus eri osastoineen ja toimikuntineen, vaalitapojen muutokset 1970-luvulta lähtien; hiippakuntahallinto: hiippakuntakokous ja kuntavaltuusto sekä rovastikuntakokous, vaalitapojen muutokset 1950-luvulta alkaen; seurakuntahallinto: seurakuntayhtymät ja muut vastaavat seurakuntien yhteenliittymät, kirkkohallintokunnat, kirkkovaltuustojen ja kirkko- tai seurakuntaneuvostojen organisaatiomuutokset, vaalitapojen muutokset 1950-luvulta lähtien. Ks. *Kansanaho* 1976, 147–163.

⁵⁸ TT *Ossi Haaramäen* haastattelu 28.6.2009. Tekijän hallussa.

⁵⁹ *KL 1993:n ja KJ 1993:n* syntyaikana käytettiin vuoden 1968 jumalanpalvelusjärjestystä ja vuoden 1984 käsikirjaa. *Parvio* 1992, s. 109–110.

⁶⁰ *Murtorinne 1992–1995 4*, s. 389–392 ja *Heininen & Heikkilä 1996*, s. 239–262.

⁶¹ *Seppo Häkkinen* on tarkastellut jäsenyyteen sitoutumisen näkökulmasta kirkkoon kuulumista, uskonnonharjoitusta ja kristinuskoa 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. *Häkkinen 2010*, s. 142–211.

⁶² Dosentti *Jari Jolkkosen* tiedonanto 15.9.2009. Tekijän hallussa.

len lainuudistuksessa on ollut esillä virkamiesoikeudellisten määräysten aikaisempaa tiukempi sitominen papin viran eri tehtäviin.

7 Tiivistelmä

Tämän artikkelin tutkimusaineistona ovat olleet viisi Suomessa 1200–1900-luvuilla käytettyä kirkollista säädöstä, joita ovat kanoninen oikeus, KO 1571, KL 1686, KL 1869 ja sen kodifikaatio KL 1964 sekä KL 1993 ja KJ 1993. Näitä oikeuslähteitä on tarkasteltu kirkon viran näkökulmasta kiinnittäen huomio ainoastaan siihen, kuinka paljon virkaa koskeneita säännöksiä on ollut kussakin säädöksessä ja mikä on näiden pääpiirteinen sisältö. Säännökset on edelleen asetettu syntyaikansa yhteiskunnalliseen, aatehistorialliseen ja teologiseen yhteyteen. Tästä syystä on esitetty kunkin säädöksen syntyhistoria.

Seuraavaan taulukkoon on koottu kirkon virkaan liittyneiden säännösten suhteellinen osuus kussakin säädöksessä. Kanonista oikeutta ei ole otettu mukaan tähän, koska se erityyppisenä säännöskokoelmana ei ole vertailukelpoinen KO 1571:een, KL 1686:een, KL 1869:ään ja sen kodifikaatioon KL 1964:ään, KL 1993:een ja KJ 1993:een.

Taulukko KO 1571:n, KL 1686:n, KL 1869:n ja sen kodifikaation KL 1964:n, KL 1993:n ja KJ 1993:n kirkon virkaan liittyneiden säännösten suhteellinen osuus kussakin säädöksessä

KO 1571	KL 1686	KL 1869 ja KL 1964	KL 1993	KJ 1993
93 %	93 %	68 %	11,5 %	26 %

Taulukosta havaitaan, että kirkon virkaan liittyneiden säännösten suhteellinen osuus on ollut suurin KO 1571:ssä ja KL 1686:ssa. Kyseinen prosenttiluku väheni lähes kolmanneksella KL 1869:ssä ja sen kodifikaatiossa KL 1964:ssä. KL 1993:ssa ja KJ 1993:ssa tämä suhteellinen osuus oli kaikkein pienin, ainoastaan vajaan neljänneksen suuruinen kaikkein suurimmasta prosenttiluvusta.

Kirkollisten oikeussäädösten painopiste oli siis 1500-luvulta 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle keskiaikaisen perinteen mukaisesti kirkon virkaan liittyvissä säännöksissä. Virkaan liittyneiden säännösten painotus alkoi vähitellen muuttua 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tämä muutos jatkui entistä voimakkaampana 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, jolloin säädösten painopiste oli selkeästi kirkollisessa hallinnossa.

Kirkolliset oikeussäädökset ja niiden virkaan liittyneet säännökset ovat heijastaneet kirkon ja yhteiskunnan tai valtion suhteita. Tämä puolestaan on vaikuttanut pappisviran arvostukseen ja hengelliseen statukseen. Kanoninen oikeus korosti viran perustumista hengelliselle vallalle ja viran tehtävää pelastuksen armonvälineenä myös siksi, että kirkko pyrki poliittisesti ja taloudellisesti riippumattomaksi maallisista ruhtinaista. KO 1571:n pappisvirasta määränneet säännökset liittyivät puolestaan Ruotsin evankelisen eli protestanttisen paikalliskirkon oman pappisviran syntyyn, jolle oli tarpeen luoda arvovalta ja hengellinen status myös suhteessa maalliseen hallitsijaan. Kuninkaan säätämä KL 1686 teki puolestaan papista selkeästi kruunun palvelijan, mikä merkitsi myös viran luonteen muutosta. Viran hengellinen status kuitenkin säilyi osoituksena kirkon itsenäisyydestä. KL 1869 ja sen kodifikaatio KL 1964 koskivat puolestaan vain yhtä uskonnollista kirkkokuntaa, Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa, ei siis enää koko valtiota. Tämä muutti myös viran statusta, sillä se oli nyt ainoastaan tämän kirkkokunnan virka. Se koettiin kuitenkin perinteen voimasta 1800-

luvun lopulla ja 1900-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa alkupuolella merkittäväksi ja hengellisen statuksen omaavaksi. KL 1993:n ja KJ 1993:n säännökset heijastivat puolestaan ajanjaksoa, jolloin Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja sen virka oli menettänyt arvostustaan ja hengellistä statustaan yhteiskunnassa ja kirkossa tapahtuneiden muutosten takia.

Kirkon viran ja sen statuksen muutoksen voi olettaa jatkuvan myös tulevaisuudessa, sillä niin kutsutuissa länsimaissa on käynnissä kulttuurinen ja henkinen muutosprosessi. Se tulee todennäköisesti vaikuttamaan myös kirkollisten säädösten kehitykseen ja niiden määräykseen kirkon virasta.

Lähteet ja kirjallisuus

Fallberg Sundmark, Stina: Sjukbesök och dödsberedelse. Sockenbudet i svensk medeltida och reformatorisk tradition. BTP 84. Skellefteå 2008.

Fiedberg, Aemilius: Corpus iuris canonici. Editio Lipsiensis Secunda, Post Aemilii Lidouici Richtercuras ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg. Reprint. Tauchnitz. Liepzig 1879–1881 (2000).

Förslag till Kyrkolag för Storfurstendömet Finland jemte Motiver och Betänckanden. Helsingfors 1845.

Juntunen, Hannu: Oikeuden idean teologiset perusteet. Oikeusteologian hahmottelua demokraattisen oikeusjärjestyksen teologisena kritiikkinä. Kauppakaari OYJ. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 2000.

Juntunen, Hannu: Lopussakin on sana. Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkökulmasta. STKSJ 236. Helsinki 2003.

Juntunen, Hannu: Esivalta olemme me. Valtiosääntöoikeuden perusteiden oikeusteologinen tulkinta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. E-sarja N:o 20. Helsinki 2008.

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku: Suomen kirkkohistoria. Edita. Helsinki 1996.

Häkkinen, Seppo: Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Diss. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisu ja 10. Kirkon tutkimuskeskus. Tampere 2010.

Kansanaho, Erkki: Suomen kirkon hallinto. Gaudeamus. Vaasa 1976.

Kansanaho, Erkki: Kirkkolain nykyiset uudistamispyrkimykset. – TA 1986. Helsinki 1986.

KJ 1993: Kirkkojärjestys. Kirkolliskokous on kirkkolain (/93) 2 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla hyväksynyt ... – Uusi kirkkolainsäädäntö. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Jaakko Voipio & Gunnar Träskman & Matti Halttunen & Kari Ventä. Kirjapaja. Helsinki 1993.

Kjöllerström, Sven: Laurentius Petris Kyrkoordning 1571–1971. Tillkomst och användning. – Den svenska kyrkoordningen 1571 jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning. Utg. av Sven Kjöllerström. Håkan Ohlssons Förlag. Lund 1971.

KL 1686: Kirko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila [ja] Martti Parvio. Jälkisanat Martti Parvio. SKST 444. Juva 1686 (1986).

- KL 1869: Kirkkolaki ewankelis-luterilaiselle seurakunnalla Suomessa, ... Hänen Keisari-linen Majesteetinsa ... 1868 on armosta wahwistanut. Helsinki 1869 (1870).
- KL 1993: Kirkkolaki. Kirkolliskokouksen ehdotuksen ja eduskunnan päätöksen mukaisesti ... – Uusi kirkkolainsäädäntö. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Jaakko Voipio & Gunnar Träskman & Matti Halttunen & Kari Ventä. Kirja-paja. Helsinki 1993.
- Kirkkolain uudistamiskomitean mietintö. I–II kirja[t]. Suomen ev.-lut. Kirkon keskushallin-to. Sarja A 1988:2/1–2. Helsinki 1988. (KLUKM I–II)
- Knuutila, Jyrki: Messukirjat ja kirkolliset käsikirjat. – Vanhimman suomalaisen kirjallisuus-ten käsikirja. Toim. Tuija Laine. SKST 686. Vammala 1997.
- Knuutila, Jyrki: Kirkkokäsikirjojen ja kirkko-oikeuden välinen suhde Suomessa 1400-luvun lopulta 2000-luvun alkuun. – Kirkko – Taide – Viestintä. Markku Heikkilän juhla-kirja. SKHST 197. Saarijärvi 2005.
- Knuutila, Jyrki: Mikael Agricolan jumalanpalveluselämän perintö. – TA 2007. Helsinki 2007.
- Knuutila, Jyrki: Kirkolliset lähteet & [Tapaustutkimus:] Miten liturgisia käsikirjoituskat-kelmia tutkitaan? – Keskiajan avain. Toim. Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Nii-ranen. SKST 1203. Helsinki 2009.
- KO 1571: Den svenska kyrkoordningen 1571 jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning. Utg. av Sven Kjöllnerström. Håkan Ohlssons Förlag. Lund 1571 (1971).
- Korpiola, Mia: Maallisen oikeuslaitoksen tuottamat lähteet. – Keskiajan avain. Toim. Mar-ko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen. SKST 1203. Helsinki 2009.
- Krötzl, Christian: Pietarin ja Paavalin nimissä. Paavit, lähetystyo ja Euroopan muotoutumi-nen (500–1250). Historiallisia Tutkimuksia 219. SKS. Helsinki 2005.
- Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. I:3, II:1–2. Stockholm 1872–1881.
- Leino, Pekka: Kirkkolaki vai Laki kirkosta. Hallinto-oikeudellinen tutkimus kirkon oikeu-dellisista normeista ja niiden synnystä. Diss. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 231. Helsinki 2002.
- Leino, Pekka: Kirkko ja perusoikeudet. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. E-sarja N:o 6. Helsinki 2003.
- Leino, Pekka: Kirkon oikeudelliset normit. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. E-sarja N:o 12. Helsinki 2005.
- Lindegård, Sven: Consistorium regni och frågan om kyrklig överstyrelse. BTP 5. Lund 1957.
- Murtorinne, Eino: Suomen kirkon historia 3–4 (3: Autonomian kausi 1809–1899; 4: Sorto-voosista nykypäiviin 1900–1990). WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1992–1995.
- Mäkinen, Virpi: Kanoninen oikeus keskiajalla. – Keskiajan oikeushistoria. Tietolipas 218. SKS. Helsinki 2007.
- Mäkinen, Virpi & Pihlajamäki, Heikki: Oikeudellisen kehityksen päälinjat. – Keskiajan oikeushistoria. Tietolipas 218. SKS. Helsinki 2007.
- Parvio, Martti: Canon Ecclesiasticus. En latinsk utgåva av Laurentius Petris kyrkoordning. SKHST 70. Helsingfors 1966.

Parvio, Martti: Piispanvirka Suomessa reformaation murroksessa. – SKHSV 58–59 (1968–1969). Borgå 1970.

Parvio, Martti: Kirkon virka Suomessa reformaation murroskautena. – XX varsinaisen kirkolliskokouksen asettaman virkakomitean loppumietintö. Liite B. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Kevätistunto 1976. Pieksämäki 1976.

Parvio, Martti: Den svenska kyrkorätten under 1600-talet. – Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 2:9. Stockholm 1984.

Parvio, Martti: Vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä vuoden 1686 karoliiniseen kirkkolakiin. – Kirko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila [ja] Martti Parvio. Jälkisanat Martti Parvio. SKST 444. Juva 1986.

Parvio, Martti: Suomalainen messukirjallisuus ja sen peruslinjat vuosisatojen saatossa. – Käytännöllinen teologia ja kirkko. Juhlakirja dosentti Pentti Lempiäisen täyttäessä 60 vuotta 18. syyskuuta 1992. Toim. Jyrki Knuutila, Esko Koskenvesa ja Kalevi Tamminen. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja C 10. Jyväskylä 1992.

Pirinen, Kauko: Schaumanin kirkkolain synty. SKHST 132. Rauma 1985.

Siljamäki, Aarno: Paavali Juustenin statuutti vuodelta 1573. Lähdetutkimus. – SKHSV 48–51 (1958–1961). Forssa 1963.

Takala, Martti: Lex Dei – Lex Politica Dei. Lex Politica Dei -teos ja Kaarle IX:n lainsäädäntö. SKHST160. HT 169. 1993.

Uusi kirkkolainsäädäntö. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Jaakko Voipio & Gunnar Träskman & Matti Halttunen & Kari Ventä. Kirjapaja. Helsinki 1993.

Lyhenteet

BTP	Bibliotheca Theologiae Practicae
HT	Historiallisia tutkimuksia
KL 1686, 1869, 1964, 1993	Kirkkolaki vuosilta 1686, 1869, 1964, 1993
KLUKM	Kirkkolain uudistamiskomitean mietintö
KJ 1993	Kirkkojärjestys vuodelta 1993
KO 1571	Then Swenska Kyrkeordningen från året 1571
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKHSV	Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja
SKS	Suomalainen kirjallisuuden seura
SKST	Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia
STKSJ	Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja

TA Teologinen aikakauskirja
WSOY Werner Söderström osakeyhtiö